

Træk af Haderslev Hjorte Apoteks Historie

efter Apoteker *Jul. Wilh. Collenburgs*
Optegnelser.

Af Arnold Hansen.

Paa Hjorte Apoteket i Haderslev findes en udmærket Samling af gamle Dokumenter, saasom Bevillinger, Rangbreve, Kancelliskrivelser o. lign. Disse Papirer bliver nu omhyggelig opbevaret af Apoteker S. K. Obel, som har været Apotekets Ejer siden Genforeningen, og som har den rette Forstaaelse af deres store Værdi for Forskningen af Farmaciens Historie i svundne Tider. I tidligere Tid laa Dokumenterne fremme i Apotekets Kontor, hvilket havde til Følge, at mange uvedkommende har pillet ved dem, og da Apoteker Obel overtog Apoteket, laa alle disse Papirer i Uorden. Man maa dog haabe, at det senere, naar de bliver fuldstændig ordnet, viser sig, at der endnu findes alt — eller omtrent alt — hvad Apoteker Collenburg har ordnet og efterladt sig¹⁾. Jeg vikarierede i 1921 paa Haderslev Løve Apotek, og da jeg hørte fortælle om Arkivet paa Byens andet Apotek, gik jeg til Hr. Apoteker Obel og spurgte, om jeg ikke maatte gennemgaa Arkivet; dette fik jeg med stør-

---

¹⁾ Apoteker Collenburg har numereret alle Dokumenterne og efterladt sig en Fortegnelse over disse.

ste Elskværdighed fra Apotekerens Side Lov til; men da jeg paa dette Tidspunkt snart skulde rejse fra Byen, fik jeg ikke gjort saa meget ved Sagen, som jeg havde tænkt. Da jeg i Arkivet hist og her fandt nogle haandskrevne Optegnelser, som en af Apotekets tidligere Indehavere, Apoteker Jul. Wilh. Collenburg, havde foretaget i 1843, nøjedes jeg tilslut med at faa disse samlet, og jeg haaber saa, at en eller anden interesseret senere kan faa noget mere ud af dette Arkiv. Det meste i Arkivet — ligesom ogsaa Collenburgs Beretning — er affattet paa tysk, og jeg maa her paa det hjerteligste takke Hr. Lærer Reiff i Haderslev, som har hjulpet mig med Oversættelsen; uden hans Hjælp havde jeg ikke naaet at faa dette offentliggjort. Ligeledes takker jeg Hr. Dr. Achelis i Haderslev for de mange oplysende Noter, jeg har faaet tilsendt til Manuskriptet.

Da jeg havde renskrevet Afhandlingen, gav Hr. cand. pharm. A. Schæffer mig Tilladelse til at forsyne Collenburgs Beretning med Noter fra „De danske Apotekers Historie“ (1. Bind, 2. Hefte), der udkom i Juli 1923. Jeg beder Hr. cand. Schæffer modtage min bedste Tak for Elskværdigheden.

Collenburgs Forord 1843.

Ved Opførelsen af mit nye Hus har jeg stillet mig den Opgave at tilvejebringe en Samling af de vigtigste Efterretninger af de mig overleverede gamle Dokumenter, samt tillige at fremstille de nærmere Omstændigheder ved mit Byggearbejde for at overlevere dette til de senere Efterkommere vel opbevaret (indmuret i den nye Bygnings Kælder). De vigtigste af de Dokumenter, der staar i Forbindelse med Privilegiet, har jeg vedføjet i ordret Afskrift. Muligheden for et Tab af disse Papirer har nødt mig til at lave en Kopi. Af de øvrige Dokumenter, som jeg ejer, har jeg kun gjort Udtog og ordnet dem i kronologisk Rækkefølge. Maa-ke findes der meget blandt disse Afskrifter, som jeg

havde kunnet spare mig, og som maaske vil blive betragtet med Ringeagt; men jeg er nu engang begavet med en saadan Respekt for alt det gamle, at jeg ikke har kunnet komme udenom at beskrive alt saa nøjagtig og omhyggelig som mulig. Denne Møje er jeg aldrig blevet ked af, fordi jeg altid har haft den Opfattelse, at de mindste Smaating i en Overlevering ofte er af stor Vigtighed og Interesse. Jeg har saaledes selv oplevet et Tilfælde, hvor et saadant gammelt Dokument gav mig Kendskab til en af mine Forfædre, hvis Navn her kun ganske tilfældig nævntes. Hvor meget har man vel ved Affattelsen af hint gamle Skrift af 1661 tænkt paa, at det engang skulde tjene som eneste Bevis for denne Mands Eksistens. Og kan jeg ikke antage, at naar om 200 Aar dette Papir vil komme i mine Efterfølgeres Hænder, det saa vil være den eneste Efterretning om mig, saa haaber jeg, at man venlig vil mindes mig, ligesom jeg tror at have vist Pietet mod mine Forgængere.

Julius Wilhelm Collenburg,
Apoteker.

Haderslev den [Dato mangler] 1843.

Skema over Affattelsen af de overleverede Papirer²⁾:

1) Historisk Udvikling af de eksisterende Efterretninger om Grunden, den gamle Bygning, Apotekerforretningen og de tidligere Ejere. Som Begyndelse til dette sidste vedføjes en Levnedbeskrivelse af Langheim og Efterretninger om hans Familie, skrevet af ham selv. Tilslut Notitser fra mit eget Liv endvidere Udviklingen af Forholdene, som de var, da jeg begyndte i Forretningen.

2) Beskrivelse af den gamle af mig nedbrudte Bygning med et godt Billede af denne i Stentryk³⁾. Den nye Bygnings Omrids og Bemærkninger om Indretninger deri.

²⁾ Alle de Fodnoter, der findes i Afhandlingen er ikke Collenburgs, men mine. A. H.

³⁾ Dette Billede hænger indrammet paa Apotekets Gang; en Genivelse findes i „De danske Apotekers Historie“.

3) Til Oplysning om den gamle Bygning vedføjes en af Apoteker Schultze ført Regnskabsbog over den af ham i 1681 opførte Bygning; Regnskabsbogen er skrevet af ham selv. Hertil føjer jeg de nærmere Oplysninger om den Nybygning, som jeg nu begynder paa, med den specificerede Byggekontrakt.

4) Beskrivelse af den paa Klosteret beliggende Have fra tidligere Tid efter en gammel Tegning, Beskrivelse af den Tilstand, den nu findes i, og Planerne, jeg har udkastet til dens fremtidige Udseende.

5) Almindelige Bemærkninger om Byen og Byens Myndigheder. Opregning af de nuværende Læger⁴⁾.

Rækkefølgen af det herværende gamle Apoteks Ejere:

1. Anthoni Bathe 1583.
2. Johannes Fabritius 1650.
3. Matthias Dahler 1654.
4. Christianus Vorstius, Doct. med. } Alle gift med
et Apoteker 1660. } Anna Heinrici,
5. Severinus Albinus 1668. } død 1680.
6. Jacobus Schultze 1670.
7. Henricus Helms 1686, død 1724, gift med sin For-
gængers Datter Anna Catharina Schultze [skal
være Albinus].
8. Carl Christian Zeise 1724, gift med Salome Helms,
Forgængerens Datter.
9. Christoph Friederich Zeise 1753, den forriges Søn,
gift med en født Høffner [ikke rigtig, se senere].
10. Nicolaus Gottfried Sass 1785, den forriges Neveu,
gift med en født Lassen, Pastor Lassens Datter
fra Hejls.
11. Carl Heinrich Paul Langheim, Forretningens Ejer
fra 1801 til 1842, gift med ¹⁾ Catharina Elisabeth
Hallensen 1801, ²⁾ Birgitta Catharina Hoskiær
1814.

⁴⁾ Jeg har ikke fundet alle disse Meddelelser, men derfor kan de godt ved en senere Ordning af Arkivet komme for Dagens Lys.

12. Julius Wilhelm Collenburg, Ejer siden 1. Oktober 1842.

13. [senere Tilføjelse] Niels Nørgaard Aggersborg fra Lemvig siden 3. December 1852.

De fra Nr. 4 til Nr. 11 tilføjede Aarstal findes under de mig tilhørende gamle Oliemalerier. Det er ikke givet, at disse Tal sigter til de Apotekere, som Billederne viser. Samlingen af disse Oliemalerier stammer fra min Forgænger Langheim, som har overdraget mig dem ved Forretningens Overlevering til mig som et til Forretningen hørende Inventar, hvad den vedblivende ved fremtidig Fuldstændiggørelse skal være.⁵⁾

14. [senere Tilføjelse] Erich Carl Matthias Holst, siden 24. Juni 1872.

15. [senere Tilføjelse] Peter August Sønnichsen, siden 7. September 1878.

[Nedenstaaende Liste er udarbejdet efter Farmaceutisk Stat (Supplementsbind 1922) og „D. d. A. H.“

15. 7. 1557 fik Antonius Bate Bestalling som Apoteker i Haderslev af Hertug Hans den Ældre.

5. 8. 1583 fik Bestallingen kongelig Stadfæstelse.

5. 8. 1583 Antonius Bate.

Johannes Piper.

Johannes Fabricius.

28. 9. 1648 hans Enke Elisabeth Fabricius.

Bestyrer: Mathias Johannes Dahler.

5. 3. 1650 Mathias Johannes Dahler.

15. 5. 1660 Christian Vorstius.

4. 1. 1667 hans Enke Anna Vorstius.

Bestyrer: Severin Albinus.

1668 Severin Albinus.

⁵⁾ I „D. d. A. H.“ findes følgende Portrætter efter Malerier paa Apoteket: Christianus Vorstius, Severinus Albinus, Jacobus Schultze, Anna Schultze, Heinrich Helms, Carl Christian Zeise og (?) Hustru, Nicolaus Gottfried Sass og Ingeborg Sass, f. Lassen, og endvidere af Christoph Friedrich Zeise og Hustru Martha Catharina, f. Schindler (efter Malerier paa Haderslev Raadhus).

- (10. 6. 1669 Georgius von der Wehlenborg, som dog ikke overtog Apoteket.)
Albinus' Enke Anna Vorstius.
Bestyrer: Jacob Schultze.
8. 1. 1675 Jacob Schultze (gift 1670 m. Anna Vorstius).
20. 9. 1684 hans Enke (af 2. Ægteskab) Christine.
Bestyrer: Heinrich Helms.
14. 11. 1685 Heinrich Helms (gift med Anna Catharina Albinus).
22. 2. 1724 Carl Christian Zeise (overt. 1716, g. m. ¹) Salome Helms, ²) m. en Høffner).
1753 Christoph Friedrich Zeise (g. m. Martha Catharina Schindler).
4. 2. 1785 Nicolaus Gottfried Sass (g. m. Ingeborg Lassen).
1800 hans Arvinger.
Bestyrer: Lorenz Henning Jacobsen⁶).
20. 8. 1802 Carl Heinrich Paul Langheim⁷), 16,800 Rthlr.
16. 8. 1844 Julius Wilhelm Collenburg (købte Apoteket 1842).⁸).
3. 12. 1852 Niels Nørgaard Aggersborg⁹).
24. 6. 1872 Erich Carl Mathias Holst (overtog Apoteket 1. 5. 1872 for 187,000 Kr.).
7. 9. 1878 Peter August Sønnichsen (Købekontrakt 18. 7. 1878. — 200,000 Rchmk.).

⁶) Født 1774 i Slesvig. Eksamen 1800 i Kbhvn. med Karakteren: Eenstemmig Laud. Apoteker i Viborg (³¹/₇ 1829—1831), død 1831.

⁷) Født i Kiel 29. Januar 1776, S. a. Øverste-Præst ved St. Nicolai Kirke smst. Benedictus Conrad Heinrich Langheim og Helene Nissen; gift med Cathrine Birgitte Hoskjær, som døde 20. Maj 1852. Fra Mikkelssdag 1792 til s. D. 1797 Discipel i Rostock (hos Apoteker J. B. Qvistrup og dennes Efterfølger Dr. Witte), konditionerede et halvt Aar smst. som Medhjælper og derefter i 1½ Aar til Mikkelssdag 1799 paa Frederiks Hospitals Apotek i København, blev Kandidat 5. April 1800 (Eenst. Laud.). Død 18. Maj 1848. (D. d. A. H.)

⁸) Collenburg var født i Lybæk (Dr. Achelis).

⁹) Om Apoteker Aggersborg se Rud. Jørgensen: Løve Apoteket i København 1620—1908. Pag. 16—18.

23. 8. 1883 Heinrich Ferdinand Emil Sommer (overt. Ap. 15. 8. 1883 for 200,000 Rchmk.).
 14. 4. 1888 Christian Ivar Wäger (overtog Apoteket 1887).
 21. 3. 1896 Georg Heinrich Adolph Friedrich Hagen (overtog Ap. 1895).
 23. 10. 1897 Oskar Anton Petry.
 26. 5. 1899 Peter Carl Jacobsen (Købekontrakt 2. 3. 1899. — 158,000 Rchmk.).
 28. 11. 1905 Hans Jensen (overtog Ap. 1. 10. 1905 — 270,000 Rchmk.).
 15. 4. 1911 Lauritz Petersen (overtog Ap. 1. 10. 1910).
 16. 11. 1920 Schack Køster Obel¹⁰⁾ (overtog Ap. 1. 7. 1920 — Købesum 400,000 Kr.).]

Det gamle Apoteks Historie.

De ældste Beretninger viser, at denne Plads, som jeg paany bebygger, altid har været benyttet til en Apotekerforretning. I det mindste gaar Krøniken ikke saa langt tilbage, at den kan fortælle noget andet. Til at begynde med — under de første Ejere — maa Pladsen her have været betydelig mindre. Først senere er den blevet udvidet ved Tilkøb og ved større Bebyggelse mere udnyttet. Det kommer jeg nærmere ind paa under de enkelte Ejere.

Desværre er Forretningens oprindelige Privilegium gaaet tabt. Et Dokument fra en senere Tid viser dog, at Privilegiet har været udstedt af Hertug Hans (som residerede paa Slottet, forhen beliggende paa Naffet¹¹⁾).

¹⁰⁾ Apoteker i Ebeltoft 1910—18.

¹¹⁾ Ordet Naffet lyder i den ældste Form nab (i Hadersleff byret § 2: och al nab innen then gamle dik); det er beslægtet med islandsk nabbi, gammelengelsk nap, nep, gammelhøjtysk nabe, angelsaksisk nafn, oldnordisk nef, engelsk nave, tysk Nabe, og betyder noget fremragende, en Høj. Ordet findes ogsaa i andre Bynavne, f. Eks. Kolsnap. Indtil Begyndelsen af XIX Aarhundrede fandtes der en Bakke mellem Naffet og Havnen (Dr. Achelis).

Indholdet af det hertugelige Privilegium er gengivet i „D. d. A. II.“ 1. Bd. Pag. 115 og 116.

At der paa hans Tid har været et Apotek her, fremgaar ogsaa af en gammel Krønike, hvori der fortælles, at han ofte er kommet i Apoteket til Drikkelag. Engang havde han og hele hans Følge tilbragt en hel Eftermiddag der. Og da man overrakte ham en Regning over Fortæringen paa 4 Rigsdaler, udtrykte han sin Forbavselse over denne store Sum ved at udbrøde: Dat nenn ik ok schlampampen [= det kalder jeg at solde!]

Om Ejerne fra hin Tid findes intet skriftligt mere. Privilegiets Fornyelse paa *Anthoni Bathe*, det nuværende ældste Dokument, lyder saaledes [oversat fra tysk]:

„Vi Frederik den Anden, af Guds Naade Konge af Danmark p. p. gør hermed vitterligt, at den agtbare Apoteker i Haderslev, vor kære, trofaste Anthoni Bathe, underdanigst har ladet os berette, hvorledes den højsalige, velbaarne Fyrste, vor hjertensgode, kære Fætter, Hertug Johannes den Ældre, Arving til Norge, Hertug af Slesvig Holsten p. p., har benaadet Apotekerne med megen Frihed — at samme Anthoni Bathe har ladet os forelægge saadan et fyrsteligt „privilegium in originali“ under vor Fætters allernaadigste Haand og Segl og dermed underdanigst bedt om, ikke alene at stadfæste samme Privilegium, men ogsaa yderligere benaade ham med, at han maatte faa Lov til at have og holde en Vinkælder.

Fordi vi saa til Velsignelse for denne vor By og det omliggende Land ønsker dem i Nøds- og Dødstilfælde et godt Apotek, bevilger vi det her ønskede. —

Saa vil og anordner vi hermed for det første, at omtalte Anthoni Bathe skal være og blive fri for alle Borgerpligter som Skat og lignende.

For det andet, at alene han og ellers ingen, det være sig Borger eller fremmed, i denne vor By Haderslev maa falbyde og sælge søde Vine, stødte Urter, Konfekt eller andre Apotekersager, syltede Composita og Simplicia.

For det tredie, at ingen Kræmmer skal have Lov til at sælge af de nævnte Varer — hemmelig eller offentlig — til Borgere eller Bønder.

For det fjerde, at han, Anthoni Bathe, maa holde og have en Vinkælder og sælge Vinen i hele og halve, store og smaa

Maal, som nogen ønsker at købe den. Men at han saa ogsaa til enhver Tid forsyner sit Apotek med friske, udadledige Materialier, og ikke til alt for dyre Priser overlader dem til Køberne, men sælger dem for en rimelig Betaling.

Vi byder dernæst vor agtbare Amtmand, som nu for Tiden er her eller for Fremtiden vil blive ansat der, som ikke mindre Borgmester og Raad i denne vor By, meget strengt og alvorligt, at I ikke skal lade nævnte Anthoni Bathe staa ene med denne kongelige Naadesbevisning, men tværtimod hjælpe og beskytte ham mod ethvert Overgreb, som maatte overgaa ham. Saa sker vor allernaadigste Villie.

Under vor kongelige Haand.

Givet paa vort Slot Haderslev d. 5. August 1583.

Friderich.

(L. S.)“

Privilegiet til Eneret paa Vin- og Krydderihandel¹²⁾ holdt sig endnu længe til Trods for, at de senere Ejere næsten uafbrudt havde Stridigheder med deres Medborgere om denne Ret. Selv om der i Begyndelsen meget strengt toges Hensyn til Apotekets Privilegium, saa viste Regeringen sig senere dog mere eftergivende over for Overtrædelser, fordi den indsaa, at andre Borgeres Rettigheder led under dette Monopol. Og nu i aller-nyeste Tid vilde det sikkert aldrig falde mig eller nogen som helst af mine Efterfølgere ind at gøre Krav paa disse [forhen] retfærdige Paabud om Enehandel i det oprindelige Privilegium, da de under nuværende Forhold maatte kaldes urimelige.

Hvor længe den omtalte Anthoni Bathe har været Forretningens Ejer, fortæller de gamle Papirer intet om¹³⁾. Sandsynligt er det dog, at han ikke har været

¹²⁾ Raadhuskældereren var ogsaa privilegeret (Dr. Achelis).

¹³⁾ B. døde i Haderslev 1595. Han var gift ¹⁾ med Abigael Bonifaciusdatter Loir, ²⁾ med Mettha . . . . Efter hans Død synes Enken at have drevet Apoteket i en Aarrække; maaske med Svigersønnen Johannes Piper, den senere Apoteker, som Provisor. — Johannes Piper, Apoteker i Haderslev, anraaber (1627?) Christian IV om Hjælp til Husets Reparation, da det tilhører Kongen. Han anfører i sin Ansøgning, at han „for

det mere, da 44 Aar senere — efter hans Privilegiums Stadfæstelse at regne — i Aaret 1627 den store Ildebrand udbrød i Haderslev, og da ogsaa Apotekets Bygning blev Flammernes Rov.

Beviser for, at Apoteket virkelig hørte til de Bygninger, der blev ruinerede under den store Ildebrand:

1) Et gammelt Bræt med en latinsk Indskrift, ridset ind i Træet:

„Jesu Archiatri Auspiciis PHARMACOPOLUM
Regium Communibus additum cineribus A. 1627.
Suis sumptibus instaurabant A. 1682 Jacob Schulze
et Christina Schulze¹⁴⁾.“

Denne gamle Indskrift har før, sandsynligvis lige efter Opførelsen af det gamle Hus været anbragt over Døren, hvorfra den senere er blevet fjernet, da den maaske syntes for uanselig. Jeg fandt Brættet søm-

---

10 Aar siden“ har overtaget Apoteket med de Privilegier og Friheder, som af Frederik II var givet hans Svigerfader Antonius Bate og dennes Enke Mettha. Ansøgningen er udateret, men man kan sikkert med Rette formode, at den er foranlediget af Branden i 1627. („D. d. A. H.“ 1. Bd. Pag. 115 og 117.) — Dr. Achelis mener, at Bates Søn, Antonius B., blev Faderens Efterfølger som Apoteker.

¹⁴⁾ Dette Bræt findes endnu som en Prydelse paa Apoteket og Indskriften kan oversættes saaledes: „Under Jesu den første Læges (Titel fra det romerske Kejsershof) Beskyttelse har Jacob Schulze og Christina Schulze ladet det kongelige Apotek, som var blevet føjet til den almindelige Ildebrand i Aaret 1627, opføre paa egne Bekostninger.“ — Apotekets Officin prydes endnu af en smuk, gammel Morter, som er 33 cm. høj; den bærer Indskriptionen: MATTIAS BENNING ME FECIT ANNO 1597 (∴: Mattias Benning gjorde mig Aar 1597). Der har staaet nogle flere Ord paa den — maaske Navnet paa en Apoteker — men de er fjernede. Mattias Bennings Navn har jeg flere Gange truffet paa gamle Kirkeklokker. Den Klokkestøber, som er omtalt af C. Nyrop i hans Afhandling om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere (Kbhvn. 1882), Pag. 48 (Særtryk af Kirkehist. Samlinger), har sikkert støbt Morteren.

met fast over Døren til Medhjælperkammeret, hvorfra jeg tog det ned, da Bygningen blev brudt ned, for saa at anbringe det som en Rarietet i Nybygningen.

2) En Erklæring i de senere udstedte Gavebreve lydende paa Apoteker Vorstius, hvori det hedder, at det staar ham frit at bebygge den allerede længe øde helliggende Plads, hvorpaa der for mange Aar siden har ligget et Apotek.

3) En Bemærkning i Apoteker Schultzes Dagbog om, at han begynder paa ny at bebygge den Plads, hvorpaa der har staaet et „Apotekerhus“, som er nedbrændt under 30-Aarskrigen i den store Ildebrand, opstaaet ved Besøget af en Trop kejserlige Soldater fra Wallensteins Lejr i Haderslev¹⁵⁾.

Det er naturligt, at Apoteket brændte med, da nemlig den Del af Kirken, der ligger herover imod, blev Flammernes Rov. Endnu den Dag i Dag kan Ildebrandens Spor kendes i det høje, runde Taarn, som ligger paa denne Side (her over imod Apoteket), idet der findes indsmeltet Bly mellem Stentrappens Fuger. Dette Bly er kommet der ved at smelte af Varmen paa Taget og saa flyde ned ad Trappen.

Om man straks efter Ildebranden igen har oprettet et Apotek, er et stort Spørgsmaal, hvorefter intet vides. Sikkert er det dog, at Pladsen, hvorpaa Apoteket før stod, foreløbig ikke bebyggedes, men at man til at begynde med indrettede et Udsalg af Apotekerverer paa Byens Grund [„Stadtgrund“]. Sandsynligvis har de første Ejere efter Branden ikke haft Midler nok til at bygge et nyt Hus og derfor set sig nødt til at leje Forretningen ind i et fremmed Hus paa Byens Grund [her staar „Stadtgebiet“, egentlig = Byens Omraade]. Det ser jeg af et senere Dokument, hvori der staar, at Borgmester og Raad med Tilkaldelse af Byfogeden og hans Skriver har ordnet (1650) den salige Apoteker *Johannes Fabritius'* Forhold til hans Kreditorer¹⁶⁾. Byens

¹⁵⁾ Hele Kvarteret til Dammen brændte (Dr. Achelis).

¹⁶⁾ F. havde været Hofapoteker hos Christian IV (vistnok paa Haderslevhus); i 1636 laa han i Underhandling med Apoteker Cornelius Hamsfort III i Odense om Køb af deenes Apotek;

Myndigheder var altsaa paa det Tidspunkt en Slags Formynder for Apotekeren, hvis Forretning netop derfor sikkert har ligget paa Byens Grund. Hin Efterretning om Joh. Fabritius 1650 er den første, vi har om en Apoteker efter Branden. I det samme gamle Manuskript nævnes ogsaa en Apoteker *Mathias Dahler*¹⁷⁾, over hvis Ejendom der i Aaret 1661 blev udstedt et Proklama. Denne Dahler har nok været Fabritius' direkte Efterfølger, thi et Dokument af 6. December 1654 viser, at der ikke ligger noget stort Tidsrum mellem begge disse Apotekeres Levetid. Dette Dokument er en Svarskrivelse paa en Klage fra Mathias Dahler over de her i Byen boende Krydderikræmmere, som hindrede ham i hans Enehandel. Svarskrivelsen var udstedt af Statholderen i Slesvig-Holsten, Grev Rantzau, og den var dateret Flensborg Slot d. 6. December 1654. Heri sikredes den herværende Apotekers Monopol, dog med den Undtagelse, at Salget af nogle Ting blev frigivet til andre handlende, nemlig saadanne Ting som Topsukker, Svedsker, Korender, Figner, Ris, Ingefær, Kommen, Farver, Alun, Vitriol, Svovl, Tobak, Voks, hvid Sæbe og Linolie¹⁸⁾. Alle øvrige Artikler maatte kun sælges af Apotekeren. Men for at Kræmmerne kunde komme af med de forbudte Varer, som de havde paa Lager, fik de Lov til at falbyde disse et halvt Aar. Efter denne Fristes Udløb blev det under

---

et Køb, som dog ikke fandt Sted. I et Kongebrev af 23. April 1641 til Amtmand Friederich Reetz kaldes han „Apoteker i Haderslev“. Hvornaar Bevillingen for F. er udstedt, vides ikke; d. 28. Septbr. 1648 fik hans Enke, Elisabeth, Tilladelse til at fortsætte Apotekets Drift med Provisoren Mathias Dahler, med hvem hun senere indgik Ægteskab („D. d. A. H.“ 1. Bd., Pagn. 117).

¹⁷⁾ Dahler fik Bevilling 5. Marts 1650, da han „havde gode Testimonia og havde ægtet Enken“. („D. d. A. H., 1. Bind, Pag 118).

¹⁸⁾ I Georg F. Claussens Bidrag til Haderslev og Omegns Historie (paa tysk, Haderslev 1877) er endvidere nævnt: Rosiner, Peber, Anis og Kønrog, og i „D. d. A. H.“ er foruden ovenstaaende nævnt Peber, Anis, Kønrog og Bomolie.

Mulktstraf forbudt dem at sælge de Varer, som Apotekeren havde Eneret paa at falbyde. Dahlers Efterfølger var *Christianus Vorstius*¹⁰⁾, den første, som besluttede at bebygge den øde henliggende Plads igen. Men han bragte ikke Tanken til Udførelse, da han savnede Midler. Skønt han var eneste Læge og Apoteker her i Byen, kunde han kun med Nød og næppe tjene det nødvendigste til sit Underhold. Gentagne Gange saa han sig nødt til at andrage Regeringen om Understøttelse, hvilken han ogsaa altid fik bevilget. Paa Grund af hans vanskelige økonomiske Stilling gav man — navnlig til Forretningen — megen Frihed og store Begunstigelser, som man senere ikke har kunnet stryge af Privilegiet, fordi de var udstedt paa Ejendommens Grund og Jord. I Aaret 1660 har han nedsat sig her, idet Tilladelsen dertil er udstedt d. 15. Maj i dette Aar af Frederik d. Tredie. Den lyder saaledes [oversat fra tysk]:

„Vi, Friederich den Tredie, af Guds Naade Konge til Danmark p. p., gør hermed vitterligt, at den vellærde, vor kære, trofaste Christianus Vorstius, har ladet os melde, at han hidtil har dyrket Medicinen [Lægevidenskaben] og ikke er uvillig til at bosætte sig i vor By Haderslev, dér at oprette et Apotek, og saaledes ved sin Kur og paa anden Maade gøre god og nyttig Tjeneste. Han har allerunderdanigst bedt os at give ham et Privilegium til Oprettelse af et Apotek og til at søge sin Næring som Medicus. Dette giver vi allernaadigst Lov til under følgende Betingelser:

Nævnte Vorstius skal opholde sig og bo i vor By Haderslev og hjælpe med flittig, trofast Haand enhver, der trænger til hans Kur. Apoteket skal han forsyne med duelige, uforfalskede, friske Medikamenter og Materialier, sælge dem for en rimelig Pris, selv præparere dem med Omhyggelighed, betjene fattige og rige, der kommer til ham enten om Dagen eller om Natten. I det hele taget skal han gøre alt

¹⁰⁾ Gift med Anna (Heinrici), D. a. Sognepr. til St. Nicolai Kirke i Flensborg Simon Henriksen. Han studerede Medicin i Udlandet og var Licent. med. Han døde i Haderslev 1666 („D. d. A. H.“).

det, som sømmer sig for en oprigtig, ærlig og omhyggelig Medicus og Apoteker.

Saa giver vi ham da samme Privilegium som andre Medici og Apotekere i Nabobyerne i vort Hertugdømme Slesvig-Holsten, hvorefter nuværende og fremtidige Amtmænd i Haderslev, saavel som Borgmester og Raad dér haver at rette sig.

Under vor kongelige Haand og Segl.

Givet paa vor Residens i København d. 15. Maj 1660.

Friderich.“

Vorstius havde ligeledes flere Kampe at bestaa med sine Medborgere om sin Enehandel med Krydderier og andre Ting, der ikke i egentlig Forstand hørte til Apotekerforretningen, navnlig Vin. Derom vidner en Svarskrivelse paa en Petition fra ham, hvori det indskærpes Amtmanden her at vaage nøje over Apotekerens Privilegier og paabydes, at Apoteket hvert Aar skal modtage 10 Læs Træ fra de kongelige Skove. Skrivelsen er udstedt af Frederik d. Tredie d. 4. Marts 1664. I samme Aar, d. 22. Oktober 1664, er Dokumentet, indeholdende Retten til at bebygge den øde Plads, hvorpaa der for mange Aar siden staaet et Apotek, blevet til. Dette vigtige Aktstykke lyder saaledes [i Oversættelse]:

„Vi, Friederich den Tredie, af Guds Naade Konge til Danmark p. p., gør hermed vitterligt, at den vellærde, vor kære, trofaste Christianus Vorstius, Medicus i Haderslev, har ladet os melde og beklaget sig over, at han ved at benytte vort Privilegium ved Oprettelsen af det haderslevske Apotek ikke alene har sat sine Kontanter i Forretningen, men ogsaa stiftet stor Gæld, da Afsætningen af Medikamenter har været daarlig og hans Lægepraksis endnu mindre indbringende. Vi vil da, for at han maa komme bedre i Gang, vise ham vor kongelige Naade igen. Vi giver ham Lov til at bebygge det øde Sted i Bispegade²⁰⁾, hvor for

²⁰⁾ Det er værd at lægge Mærke til, at den sydlige Fortsættelse af Bispegade, som nu kaldes Apotekergade, dengang hed Bispegade, altsaa fra den gamle Bispegaard til Søndertorv (Dr. Achelis).

mange Aar siden vort Apotekerhus i Haderslev har ligget. Det øde Stykke Havejord, som ligger ved Klostergaarden skal ligeledes tilhøre ham. Hele denne Ejendom [Grundstykke] overlades ham og hans Familie med de Privilegier, som altid har været knyttet dertil. Det bliver som arvelig Ejendom i hans Slægt og maa bebygges eller bruges paa anden Maade. Dog skal Jorden altid blive ved Apoteket med den givne Frihed og af den, som bliver hans Efterfølger i Forretningen, betales med en rimelig Pris.

Og befaler vi saaledes vor nuværende og fremtidige Amtmand i Haderslev saavel som de øvrige Embedsmænd og Betjente, Borgmester og Raad dér, at de vil hjælpe og beskytte vor saaledes med vor kongelige Naade forsynede Christianus Vorstius.

Under vor kongelige Haand og Segl.

Givet paa vor Residens i København d. 22. Okt. 1664.

Friderich.“

Heraf følger, at Haven paa Klosteret ogsaa altid har hørt med til Apoteket. Efter mundtlig Overlevering (noget skriftligt derom har jeg ikke fundet) skal Hertug Hans have givet Haven til den daværende Apoteker som en Foræring, bestemt til at dyrke Apotekerurter i.

Det oven anførte, af Frederik d. Tredie udstedte Privilegium er et Realprivilegium, affattet paa den mest bindende Maade. Hidtil har det — selv med Hensyn til de mindste Ting — ikke været reduceret, idet alle Efterfølgere har faaet det fornyet i fuldt Omfang og med alle smaa Enkeltheder. Endnu har jeg jo ikke faaet Privilegiet; men jeg tror uden et Øjeblik Tvivl, at det vil blive udstedt lydende paa mig nøjagtig som paa alle mine Forgængere²¹⁾.

²¹⁾ Det kgl. slesvig-holstenske Sanitetskollegium i Kiel tilskrev Collenburg 27. Decbr. 1842, at Kongen under 9. s. M. havde resolveret at „extendere“ Collenburg den Langheim i 1802 meddelte Bevilling, dog med Tilføjelse, at han skulde tage Borgerkab og deltage i alle borgerlige Pligter og Afgifter. Collenburg protesterede herimod, hvilket resulterede i, at den slesv.-holst. Regering paa Gottorp 8. Sept. 1843 meddelte ham, at Bevillingen vilde blive som Langheims, dog skulde han tage

Indtil 1666 var Vorstius Forretningens Ejer. Da døde han uden at have virkeliggjort sin Tanke om at bebygge den gamle Plads. Apoteket blev straks — den 4. Januar 1667 overdraget hans Enke *Anna Vorstius* af Frederik d. Tredie. I dette Overdragelsesdokument staar, at denne kongelige Naade vises hende, for at hun ikke som et „elendigt, fattigt Kvindemenneske skal jages fra Hus og Hjem“. Forretningens Drift maa have vist gode Udsigter, thi kort Tid derefter giftede hun sig allerede med Apotekeren *Severin Albinus*, som saa fik Forretningen overdraget. Om denne Ejer har jeg slet ingen Efterretninger fundet blandt de mange overleverede Papirer. Paa det endnu eksisterende Oliemaleri af ham staar Aarstallet 1668, sandsynligvis det Aar, da han har overtaget Forretningen. Han beholdt den ikke ret længe; thi allerede 7 Aar senere fik en anden Apoteket, efter at han var død; hans Enke giftede sig for tredie Gang med Apotekeren *Jakobus Schultze*, hvis Privilegium blev udstedt af Christian den Femte den 8. Januar 1675. Jakobus Schultze var fra Gardelegen i Westfalen²²). Efter at hans Hustru — Enken efter Vorstius og Albinus, med hvem han jo havde faaet Apoteket — var død, giftede han sig anden Gang, og i dette sidste Ægteskab blev han Fader til en Søn og en Datter. Ogsaa i hans Apotekertid stod Kampen paa med de herværende Borgere om Vin- og Krydderimonopolet, men han blev altid kraftig beskyttet i sit Privilegium. Det viser en Skrivelse fra Christian d. Femte, dateret Glückstadt d. 1. Juli 1680, hvori det indskærpes den herværende Amtmand at vaage over Apotekets Privilegier. Endelig i Aaret 1681 gjorde

---

Borgerskab og svare Næringsskat. Den endelige Bevilling blev underskrevet af Christian VIII, dat. Wyck auf Føhr 16. Aug. 1844. Langheims Bevilling i 1802 var en uforandret „Extension“ af de tidligere Bevillinger. I de senere Stadfæstelser (1817 og 1842) var derimod indsat den Bestemmelse, at de i Bevillingen nævnte Rettigheder og Friheder kun gjaldt for Langheim personlig. („D. d. A. H.“ Pag. 129.)

²²) Schultze var født i Gardelegen i Kur-Brandenburg 28. Februar 1638. (Meddelt af cand. A. Schæffer.)

Schultze Brug af Ejendomsakterne fra 1664 over den hidtil øde henliggende Plads, idet han besluttede at bebygge den, efter at han af Byen havde købt et Grundstykke til, som laa op til den af Frederik d. Tredie skænkede Byggegrund. Dette Køb saa han sig nødt til, fordi den oprindelige Plads var for smal til Apotekerbygningens Opførelse. Hin ekstra købte Grund laa ved Siden af det gamle Stykke Jord mod Syd; det var den saakaldte „Mærksche“ Plads, som af Byen blev overladt til ham. Kontrakten om denne Handel er udstedt af Borgmester og Raad i Haderslev d. 10. Septbr. 1681 og lyder saaledes [i Oversættelse]:

„Vi Borgmester og Raad i Byen Haderslev gør hermed vitterlig, at den kongelig privilegerede Apoteker i vor By, Jakobus Schultze, har ladet os forstaa, at han tænker paa at bebygge den til det kongelige Apotek hørende øde Plads, men at denne er for smal til hans Foretagende, og at han derfor er villig til af Byen at købe Pladsen ved Siden af, saafremt denne kan overlades ham for en rimelig Købesum og en lille aarlig Afgift, uden at hans kongelige Privilegium reduceres. Vi har da til Byens Bedste og Pryd og til Gavn for det uundværlige Apotek besluttet at overlade Hr. Apoteker Jacobus Schultze, hans Arvinger og Efterfølgere, den til højre (syd) for Apoteket liggende Plads, før tilhørende salig Peter Mærks, senere efter kongelig Anordning tilfalden Byen. Han skal have Lov til at bruge Pladsen i hele dens Længde og Bredde som alle sine andre retmæssige Ejendele. For dette har Hr. Apoteker Schultze at betale i Købesum 50 lybske Mark og aarlig til Byen 2 Rigsdaler i Afgift²³⁾, hvorfor vi saa lover ikke at forlange noget som helst mere efter denne Overenskomst. Et Eksemplar af dette Dokument afleveres til Køberen, et andet med Køberens egen Underskrift og eget Segl opbevares i Byens Arkiv.

Haderslev, den 10. September 1681.

E. Boie,
Sekretær.“

²³⁾ I „D. d. A. H.“ staar: for 50 Mk. og en aarlig Afgift af 2 Sk.

Som Beretning om Byggearbejdet har vi en Regnskabsbog, der indeholder alle Udgifter og er ført af Schultze selv. Den begynder saaledes:

„I dette Aar 1681 gør jeg i Herren min Guds Navn Begyndelsen paa at bebygge den kongelige Apotekerplads, der har ligget hen øde og tom, efter at Huset var brændt ned i 30 Aars Krigen. Men da den oprindelige Grund har vist sig at være for smal, har jeg købt et Stykke Jord til af Byen og haft følgende Bekostninger. — Ak, Herre, hjælp, Herre, lad alt vel lykkes for din og din Æres Skyld. Hvor Herren ikke bygger Huset, der arbejder Bygmesteren forgæves.“

Desuden viser ogsaa den allerede omtalte latinske Indskrift over Medhjælperkammeret med Slutningen „anno 1682 Jacob Schultze et Christ. Schultze“, at netop Schultze er den, der har bygget Apoteket.

Husets Opførelse har taget et helt Aar, idet man har begyndt paa det 1681, ikke er blevet færdig til Vinteren og saa har ladet det ufuldendt indtil næste Aar 1682, da Arbejdet saa fortsattes og fuldendtes. Bygningen bestod af Egetræsbindingsværk, som blev brugt meget dengang. Derfor har Huset holdt sig i saa god Stand.

Fordi Schultze byggede paa Slottets Grund, mente han, at han ikke mere stod under Købstadens Myndighed, som dog vedblivende tog sig Retten til at blande sig i hans Sager. Der opstod en Del Strid mellem Schultze og Borgmesteren. I Stedet for at følge Borgmesterens Indbydelser til Forhandlinger indgav Schultze en Klageskrivelse, hvori han ansøgte om, at den Slags Optræden maatte forbydes Borgmesteren, idet han — Apotekeren — mener at være undergivet Amtmanden i juridisk Henseende. Skrivelsen er dateret d. 22. Marts 1683. Bag paa denne Ansøgning staar:

„Vel har man læst denne Skrivelse men ikke villet producere [Dokumentet i Retten]. Dog har Amtmanden sendt Byfogeden en Befaling om at tie.“

— Dette viser altsaa tydeligt, at Byens Jurisdiktion ikke har kunnet gøre denne Ejendom noget den Gang. —

Schultze ejede Apoteket fra 1675 indtil 1684, i hvil-

ket Aar han døde den 19. August. Endnu samme Aar, allerede den 20. September, fik Enken, *Christina Schultze*, Privilegiet fornyet af Christian den Femte. Kort Tid derefter giftede Apoteker *Heinrich Helms* sig med Enkens Datter, *Anna Catharine Schultze*²⁴⁾. Apoteket blev overdraget til ham, og Privilegiet kom til at lyde paa hans Navn den 14. Novbr. 1685 med Christian den Femtes Underskrift. Ligeledes fik han Privilegiet fornyet af Frederik den Fjerde d. 17. Februar 1700²⁵⁾. Om Helms eksisterer endnu en Del Papirer, blandt andre en Rangforordning, som han sandsynligvis har anskaffet til Hjælp i en Strid med en af Raadets Mænd. Om denne mærkværdige Strid, der fandt Sted i Kirken, fortæller følgende Retsdokument, som jeg ordret vedføjer, saaledes [oversat]:

„I Hr. Heinrich Helms', kongelig privilegeret Apoteker i Haderslev, Proces contra Raadsherre Andreas Schumacher in puncto den i Kirken som in loco sacro illatarum injuriarum realium et verbalium atrocissimarum et minarum og derfor udbedt Oprejsning kender i kongelig Majestæts til Danmarks og Norges Navn, vi Provst og det kongelige Consistoriums Assessorer efter indgaaet Klage, givet Svar og vidtløftig Vidneafhøring og hinc inde anførte deduction, for Ret:

„Da det med de afhørte Vidners edelige Forklaring klart nok er bevist, at den anklagede den 24. Oktober sidste Aar har prætenderet den overordnede Plads af Anklageren, som i Kirken har siddet fra Begyndelsen af Striden quiete²⁶⁾ paa den af ham betraadte og brugte Stol, og hvorledes Anklageren er blevet siddende paa sin occuperede Plads under Tilstedeværelse af mange af Menighedens Personer, og hvorledes den anklagede, netop som Gudstjenesten skulde tage sin Begyndelse, efter megen „tumulteren“ har hævet Stokken og truet med at ville slaa, til sidst endda har stødt

²⁴⁾ Skal være *Anna Catharina Albinus*, D. a. foran nævnte Apoteker *Severin Albinus* og *Anna (Heinrici)* og altsaa Steddatter af *Schultze*. („D. d. A. H.“ Pag. 122.)

²⁵⁾ og 10. August 1716. („D. d. A. H.“ Pag. 122.)

²⁶⁾ roligt.

Klageren violenter et de facto²⁷⁾ ud af Stolen, saaledes at Parykken faldt af hans Hoved og ned paa Jorden, hvorved der er givet en enorm Forargelse offentlig og i Menigheden, og Kirkens Disciplin med fuldkommen Nedværdigelse af al kristelig reverence mod Guds Hus og dets Tjeneste er blevet grovligent violeret, selv om rigtignok den anklagede i Erkendelse af den store scandali og violerede Disciplin havde været meriteret til at gøre en deprecationem publicam in persona²⁸⁾, saa er dog af vægtige Grunde denne deprecation for saavidt blevet mitigeret, som den skal foregaa fra Prædikestolen, og vi har tilstillet Magistratui seculari²⁹⁾ den verdslige Straf, for at den kongelige „Interesse“ kan varetages efter Kirkeordinansens art. 25, og som det efter det her in anno 1666 oprettet interims Forlig er blevet Lov at straffe, ligeledes kendes den anklagede skyldig at gøre Anklageren som parti injuriatæ et læsæ³⁰⁾ for de infererede Injurier og Smædelser en kristelig Afbigt, salvo tamen honore, coram Consistorio³¹⁾, og ligeledes at refundere ham Sagens Omkostninger, salva moderatione³²⁾.

V. R. W. publicatum in Consistorio ut supra
den 23. Maj 1698.

M. Michael Stichelius P. P.
Christoph Schrøder.
Johann Rhüder m. m.
Paulus Sasz.
Nicolay Chr. Laurentius m. m.³³⁾

²⁷⁾ voldsomt og virkelig.

²⁸⁾ personlig, offentlig Afbigt.

²⁹⁾ den verdslige Øvrighed.

³⁰⁾ som den fornærmede og krænkede Part.

³¹⁾ dog med Æren i Behold for Consistoriet.

³²⁾ med Forbehold af Afslag.

³³⁾ En interessant Kommentar til dette Dokument findes i Lautrups Kronik: „Raadsherrn A. Schumacher maa i det hele taget i Haderslev have haft et daarligt Rygte, da han ofte nævnes som en Skandalemager. Han var en Fætter til den berømte Peter Schumacher (senere Greve af Griffenfeld).“ — Sagen er omtalt i Lautrups Bog om Haderslev. Pag. 172_175.

Ved Consistoriet blev ogsaa engang dømt i en Sag om et

Den til Helms udstedte Rangkoncession lyder saaledes [oversat]:

„Hans kgl. Majestæt til Danmark, Norge, de Venders og Gothers etc. har paa allerunderdanigste Ansøgning aller-naadigst fundet for godt at forordne, saa og hermed anordner og vil, at den i Byen Haderslev med særlig Begunstigelser privilegerede Apoteker, Heinrich Helms, skal have og nyde sin Rang, sit Sæde og sin Plads ved Siden af de nuværende Raadmænd (sammesteds), pro persona, i alle Sammenkomster. Hvorefter alle haver sig allerunderdanigst at rette. Forbydendes etc.“

Rangkoncessionen var af 15. Februar 1698.

Denne Rangkoncession har øjensynlig dengang haft stor Værdi for dem; thi de senere Efterfølgere helt op til Sass har altid ladet den forny, ikke alene for deres egen Person, men ogsaa for deres Hustruer.

Helms udvidede sin Grundejendom ved Tilkøb af en ved Siden af Apoteket liggende Plads, som tilhørte Byen. Denne Plads, hvorpaa der før den store Ildebrand havde staaet et Hus, som ejedes af Margaretha Hermanns i Kolding, tilfaldt Byen efter Branden og havde nu ligget øde hen i 80 Aar. Den var 18 Alen bred ud til Gaden, 19 Alen bagud til Gaarden til den saakaldte Højkule [Gadenavn] og $114\frac{3}{4}$ Alen lang; den laa syd for Apoteket; det er Pladsen, hvor nu Nabohuset mod Syd ligger, det Hus som tilhører Købmand de Wolff. Dette Stykke Jord blev overladt ham efter den af Borgmester og Raad udstedte Kontrakt af 18. Maj 1703 for en Købesum af 60 Mark (lybske Mark) — dog med Forpligtelse til inden 2 Aar var omme at bygge et nyt Hus paa denne Grund med 9—10 Fag og 2 Etager til Byens Forskønnelse, men paa egen Regning. Hvis han ikke efterkom den Forpligtelse, skulde Handelen erklæres for ugyldig, og han, Apotekeren,

---

Drikkegilde paa Apoteket (vil blive omtalt af Dr. Achelis i 2. Bind af hans Skolehistorie: „Aus der Geschichte des Haderslebener Johanneums“.)

ikke have Krav paa at faa Købesummen tilbagebetalt. Derimod reserverede han sig nogle særlige Rettigheder for den Ejendom, idet man i Kontrakten tillod ham at være fri for alle Afgifter i en Aarrække [9 Aar]. Først naar denne Tid var omme, skulde han som andre Borgere svare Skat af denne Grundejendom. Af et Stykke Havejord, som laa ud til „Højkulen“ og var købt af Apotekeren i samme Handel, skulde der ligeledes først efter 9 „Friaar“ svares 4 Skilling i aarlig Jordskat. — Under Bygningens Opførelse opstod der Stridigheder baade med Magistraten og andre interesserede Borgere. Dette fremgaar af et Anklageskrift fra Niels Niss og Gregers Lass, Grundejere paa Slotsgrunden, udstedt den 4. Juni 1703, hvori de protesterer imod, at Apotekeren bygger det nye Hus for nær op til den Plads, der allerede før af Byen er bleven solgt til Apoteket og forsynet med visse Privilegier. —

Paa Grund af saadanne Klager er Byggearbejdet sandsynligvis kommet til at staa stille, som ses af en Skrivelse fra Magistraten til Apoteker Helms, udstedt den 13. Juni 1703, hvori han opfordres til at deponere 100 Rigsdaler som en Sikkerhed for Magistraten i Tilfælde af, at Kontraktens Forpligtelser ikke blev opfyldt. — Helms saa sig derefter nødt til at opføre Bygningen hurtigst muligt og byggede Apotekets Nabohus mod Syd 1703—1704³⁴). Udgifterne ved dette Arbejde bragte ham i stor Gæld, hvorom han taler i et Bøn-skrift, stilet til Kongen den 6. September 1703. I dette Skrift forklarer han, hvorledes han for at kunne fuldføre Byggearbejdet, har set sig nødt til at forrente fremmede Penge og paa den Maade er kommen i stor Gæld saaledes, at han nu med sin store Familie (8 Børn) har Næringsssorger at kæmpe med. Han beder derfor i sin Trængselstilstand om nogle Begunstigelser, nemlig:

- 1) fri Kørselstold som andre Borgere,

³⁴) Det af Helms opførte søndre Nabohus solgte den efterfølgende Apoteker 6. Februar 1725 til sin Søns senere Svigerfader, Konrektor ved Haderslev Latinskole Christian Erdmann Schindler. („D. d. A. H.“ Pag. 125.)

2) Et Parti Kamp- og Mursten af den gamle Slotsgrunds Materialier³⁵⁾,

3) Græsning paa Kommunens Mark til 2 Køer, som hans Forgængere altid og han selv i 8 Aar har haft Ret til, men som man har forment ham i de sidste 3 Aar.

Paa denne — Petitionens sidste — Artikel mener han at kunne gøre særlige Krav gældende, da, som han erklærer, Mælken er uundværlig for Apoteket, hvor den ofte bruges, men til Tider er meget vanskelig at faa.

Der foreligger intet Svar paa denne Skrivelse, men man kan dog absolut ikke tvivle om, at disse Begunstigelser ikke skulde være tildelt ham, da den kongelige Naade paa hin Tid ikke uddeltes saa sparsom og knap som nu til Dags.

Under Helms forefaldt der ogsaa mange Stridigheder med den herværende Magistrat, som gjorde Fordring paa at have Jurisdiktion over en Del af Huset, især over Vinstuen, da denne laa paa den Del af Grundstykket, som oprindeligt ikke hørte til Slotsgrunden, men først senere købtes til af Byen. Det er den mod Syd liggende Del af Bygningen, og i det yderste Hjørneværelse mod Syd har Vinstuen været, i hvilken Bænkene var anbragt langs Væggene som i enhver anden Kro. Helt op til Sass' Tid har denne „Kro“ eksisteret. Senere, efter Sass, brugtes Værelset til Dagligstue for Apotekerfamilien, fordi det laa ud til Gaden. Her i denne Vinstue har der tit været Slagsmaal, ja man fortæller endda om et Mord i dette Værelse. Efter Sagnet skulde det være en Ridefoged, som kom af Dage. Om denne Historie findes intet skriftligt blandt de gamle Papirer; den nævnes slet ikke. Men en anden interessant Sag i Forbindelse med Vinstuen forhandles vidtløftig i store Akter, hvoraf jeg vil give følgende Udtog:

³⁵⁾ Sandsynligvis fra Slottet Hansborg, som ødelagdes 1644, ikke fra Slotsgrunden. (Dr. Achelis.)

*Strid mellem Apoteker Helms, Nis Erichsen fra Frørup
og Christian Diensen fra Koekier.*

De sidst nævnte kom den 7. September 1714 ind i Vinstuen, forlangte Spansk Bittervin, som Apotekerdrengen Johann Oested straks bragte dem, men som de erklærede for daarlig, nemlig for besk, hvorefter Oested gik ned i Kælderen for at forandre Vinen efter Forlangende. Efter at han var kommen tilbage med Vinen, blev denne i den forandrede, nye Blanding heller ikke anerkendt som god, og N. Erichsen hævede sin Pisk og truede med at ville slaa Oested, hvorimod Chr. Diensen straks gik mere aktivt til Værks, idet han hældte Vinen ned over Hovedet paa Drengen. Som dette var sket, traadte Helms ind i Vinstuen og frabad sig en saadan Skandale. Hvis der skete noget mere i den Retning, vilde han, Apotekeren, se sig nødt til at sende Bud efter Husfogden, som jo saa nok skulde stifte Fred. N. Erichsen sprang op fra sin Stol, truede Helms med sin Pisk, havde ogsaa slaaet ham, hvis ikke Diensen havde holdt ham tilbage. Saa kom Apotekets Karl til, men han blev slaaet til Jorden af N. Erichsen, som derpaa forfulgte Oested med sin Pisk helt ud i Gaarden og gentagne Gange skældte Helms ud for en Hund p. p. Kort derefter optraadte Vagten paa Skuepladsen, men den blev ogsaa angrebet af N. Erichsen. En Soldat blev kastet til Jorden af ham, alle kaldte han dem Hunde p. p., bed endog én af dem i Armen og Fingeren, saa han kom til at se medtaget ud. Endelig maatte han vige for Overmagten og følge Soldaterne i Arrestlokalet. Derhen fulgte samtidig Chr. Diensen frivillig med, uden Opfordring fra Vagten, idet han erklærede ikke at ville forlade sin Kammerat. — Disse Skandaler blev saa behandlet for Domstolen. Vidneafhøringen resulterede i, at der i disse Stridigheder forelaa gensidige Fornærmelser, hvorfor Dommen af 6. Juli 1717 [?] lød saaledes, at alle Deltagerne skulde give hverandre gensidige Undskyldninger og bære Sagens Omkostninger i Fællesskab. —

Helms levede i en dyr Tid, hvad de overleverede Kvitteringer for betalte Skatter kan bevidne. Krigs-

skatten beløb sig sædvanlig til 30 Rigsdaler, Kopskatten til 25 Rigsdaler og Formueskatten til 20 Rigsdaler. Det følgende er en ordret Afskrift af en Kvittering, der lyder paa ham [oversat]:

„Herr Hindrich Helms, Apoteker paa den herværende Slotsgrund har til mig betalt for den af ham selv baarne Paryk 3 Rigsd. fordi hans to smaa Døtre bærer

opsat Haar	2	—	
for sin Svends Paryk	2	—	
og d. 6te Del af nævnte Svends halvaarlige Løn	2	—	
af en Karls Løn	0	—	24 Skill.
for en Barnepige	0	—	13 — 4 Penn.

Summa 10 Rigsd. 5 Skill. 4 Penn.

Siger Ti Rigsdaler fem Skilling fire Penning, hvorfor hermed kvitteres.

Haderslev, den 11. April 1711.

Friderich Clüver.“

Senere overlod Helms Forretningen til sin Svigersøn *Carl Christian Zeise*, der havde giftet sig med en af hans Døtre, *Salome Helms*. Kontrakten mellem dem blev afsluttet d. 10. August 1716³⁰⁾, endnu medens Helms levede saaledes, at Zeise efter sin Svigerfaders Død skulde være eneste Ejer, men saa forpligtede sig til at søge Enighed med Helms' øvrige Børn angaaende Arven. Efter Helms' Død blev Privilegiet fornyet af

³⁰⁾ Kontrakten sluttedes 5. Maj 1716 og blev optaget i den Stadfæstelse af Helms' Bevilling, der udstedtes 10. August 1716 („D. d. A. H.“ Pag. 124). *Carl Christian Zeise* var Søn af Guldsmed (i København) *C. F. Zeise*. Han var gift ¹⁾ med *Salome Helms*, D. a. Apoteker *Heinrich Helms* og *Anna Catharina Albinus*, ²⁾ med en D. a. Raadmand og Købmand i Haderslev *Friederich Høffner* og *Anna Magdalena Schultze* (en D. a. foran omtalte *Christopher Schultze*). („D. d. A. H.“ Pag. 124.)

1718 trak Skovfoged *Esmarch* sit Sværd i Apoteket og slog dermed (jfr. Bytingsprotokol 1718, 15 I). (Dr. *Achelis*.)

Frederik den Fjerde den 22. Februar 1724 lydende paa C. C. Zeise, senere ligeledes paa ham af Christian den Sjette den 29. Januar 1731 og af Frederik den Femte den 8. Maj 1747. Disse Tal viser, at han i en lang Aar-række har været Ejer af Forretningen, som han afstod til sin Søn 1753. Hvor længe han har levet, kan jeg ikke sige, da jeg ingen Steder finder hans Dødsaar optegnet, kun helt tilfældigt har jeg set i et Dokument, at han skulde være bleven 70 Aar gammel. Han maa have været en meget arbejdsom og livskraftig Mand, thi han har altid passet Forretningen alene, aldrig haft en Medhjælper³⁷⁾. — Det ud til Gaden mod Syd liggende af hans Svigerfader byggede Hus, som hørte med til Apoteket, solgte han til Konrektor ved den herværende Latinskole, Christian Erdmann Schindler³⁸⁾, den 6. Februar 1725 for 400 Rigsdaler; sandsynligvis har han set sig nødt til dette Skridt for at kunne ordne Arven med sin Kones Søskende.

³⁷⁾ Paa Apoteket opbevares endnu en anbefaling, der lyder saaledes i Oversættelse:

„Da Hr. Apoteker Zeise i Haderslev af mig skriftlig har ønsket, at jeg vilde meddele den samme mit Attestatum, hvordan jeg har befundet dennes Apotek, saalænge jeg boede der og var ansat som kgl. Fysikus, da kan jeg med Sandhed bevidne, at jeg i de 20 Aar, jeg har opholdt mig der, til enhver Tid har fundet Apoteket i en god Tilstand med de nødvendige friske Materialer og forsynet med vel tilberedte Præparater; at ogsaa Hr. Apotekeren har solgt Medikamenterne til en billig Pris og en ringe Fortjeneste, saadan at de fleste Folk fra Landet og Nabobyerne har forlangt, at jeg skulde sende Medikamenter fra Haderslev Apotek til dem. Aarhus d. 10. Juli 1752. A. W. Heilmann.“ — Læge August Vilhelm Heilmann, Licent. med., fødtes 21. Januar 1695, som Søn af Hofraad Johan Ernst H. og Dorothea Kruse. Han havde praktiseret i Hamborg og fra 1522 i Haderslev; (Fysikus der, ansat af Amtmanden 19. Decbr. 1724, af Kongen 31. Marts 1732 til 31. Aug. 1742, praktiserede i Aarhus fra 1746. Han døde 1766. (Carøe: Den danske Lægestand.)

³⁸⁾ Om Konrektor Schindler se Dr. Achelis' Oplysninger i Personalhistorisk Tidsskrift 1921, Pag. 127, Nr. 7.

Ogsaa den til Helms udstedte Rangkoncession lod Zeise forny af Frederik d. Fjerde den 21. Maj 1726, af Christian den Sjette den 29. Januar 1731 og af Frederik den Femte den 8. Maj 1747 lydende paa sit eget Navn. I denne toges der ogsaa Hensyn til hans Hustru, idet Koncessionen siger, at hun i alle Selskaber og ved alle Sammenkomster skal have sit Sæde ved Siden af Raads-herrerne Fruer³⁹⁾.

Under C. C. Zeise synes der ikke at have været noget i Retning af Stridigheder; han har haft Fred med Myn-dighederne og sine Medborgere.

Christoph Friedrich Zeise, Forgængerens Søn, tiltraadte Forretningen endnu i Faderens Levetid og fik Privilegiet bekræftet af Frederik den Femte den 15. Januar 1753, senere igen af Christian den Syvende den 19. Maj 1766. Han maa have været en ret kundskabsrig Mand. Ikke alene i sit Fag var han anerkendt som en Dygtighed, men ogsaa i Medicinen havde han erhvervet sig betydelige Kundskaber, saa at han endog blev berettiget til medicinsk Praksis. Sine Læreaar tilbragte han fra Paaske 1735 til Paaske 1741 hos Kammerassessor, Apoteker Mangor i København⁴⁰⁾, hvor han det efterfølgende Aar konditionerede som Medhjælper. Aaret derefter blev han syg og tilbragte hele Aaret som Patient i København for at rekreere sig, lige indtil Paaske 1743. Saa rejste han hjem til sin Faders Apotek, hvor han blev 1 Aar; derpaa tog han til Berlin, hvor han hørte Forelæsninger (Collegia) $\frac{1}{2}$ Aar, indtil Efteraaret (Michaelis) 1744, idet han var indskrevet som stud. med. I Brunsvig, hvorhen han saa rejste, blev han 1 Aar som Medhjælper i det hertugelige brunsvigske Hofapotek under Hofapotekeren Hr. Büttner, tog saa igen til Berlin for at høre Forelæsninger, derfra senere til Göttingen, hvor han tænkte sig at blive i længere Tid, men hvorfra han saa alligevel allerede rejste hjem efter $\frac{1}{2}$ Aars Forløb, nemlig ved Paaske-tid 1747, fordi hans Fader var svagelig. Efter sin Til-

³⁹⁾ Disse Rangbreve er omtalt i en Artikel af Arnold Hansen i „Farmaceutisk Tidende“ 1923, Pag. 54.

⁴⁰⁾ Svaneapoteket.

bagekomst til Haderslev blev han i sin Faders Forretning for at hjælpe den gamle Zeise, der begyndte at mærke Alderdommen og dens Svagthed. Da Faderen senere vilde overdrage ham Forretningen, begav han sig til København og tog en Eksamen⁴¹⁾, hvorover der blev udstedt et meget berømmeligt Eksamensbevis (30. Juli 1751). Heri roses ogsaa hans medicinske Kundskaber meget, og Beviset giver ham Ret til at praktisere, dog paa den Betingelse, at han i vanskelige Tilfælde skulde raadspørge en Medikus. —

Dette skal Zeise have benyttet sig meget af, ikke paa lønlig og ulovlig Maade; thi da det skete, at der engang i et længere Tidsrum ingen Læge fandtes her paa Stedet, indsendte Zeise en Ansøgning til Regeringen om Lov til at praktisere, hvad man tillod ham i udstrakt Grad, saa længe Haderslev ingen medicus approbatus havde. Den skriftlige Tilladelse stammer fra det tyske Kancelli, undertegnet af Bernstorff d. 30. Decbr. 1752. Zeise gik virkelig for at være en ualmindelig dygtig Læge; netop dette har nok været Grunden til, at han stadig levede i Strid med de herværende Læger. Navnlig opstod der ofte Strid med den herværende Læge, Doktor Flohr. For det meste ordnedes Sagen til Fordel for Zeise, dog næsten aldrig uden de uundgaaelige gensidige Fornærmelser og Overdrivelser. Striden opstod, fordi Lægen tog Apotekeren det ilde op, at han praktiserede, hvad denne ingenlunde havde Lov til, naar der fandtes en Læge i Byen. Men det var jo ikke saa let for Zeise saadan pludselig helt at nedlægge sin tidligere betydelige Praksis. Dette burde Dr. Flohr have tænkt paa i Stedet for at gribe enhver given Lejlighed til at klage og smede sine egoistiske Planer. Hans Hensigt var nemlig — efter at være anklaget af Zeise for selv at dispensere Lægemidlerne — at faa indrettet et eget, andet Apotek i Haderslev med den Begrundelse, at Apotekeren jo ogsaa tillod sig at praktisere. Petitionen, affattet af Flohr, lyder saaledes:

⁴¹⁾ Han tog Eksamen 2 Dage, før Beviset udstedtes. Beviset er endnu paa Apoteket.

„Deres kongelige Majestæt vil allernaadigst høre mit allerunderdanigste Foredrag. Det er nu snart ti Aar siden, jeg nedsatte mig her i Byen og af Deres kongelige Majestæts i Gud hvilende, allerhøjest salige Herre Fader Christian VI udnævntes til „Stads- og Land-physico“ i denne By, senere ogsaa af Deres kongelige Majestæt modtog den allernaadigste Bekræftelse af denne Udnævnelse. Men i nævnte Tidsrum er min ringe Formue trods al Sparsommelighed, som raader i mit Hus, gaaet til, dels fordi der ved det herværende Physicat intet *fiscum salarium* er, — med Undtagelse af, at der af mit Hus ingen Grundskat svares —, dels fordi denne By er i en sølle Tilstand, og derfor tyer dens Indbyggere sjælden til en Medicus paa Grund af deres Fattigdom, og fordi, naar man saa endelig engang konsulteres, man da intet faar pro studio et labore. Saa opholder sig her bestandig en Regiments-Feltskær, der tager sig af de indvortes Kure saavel blandt Borgere som ogsaa blandt Bønderne. Og hvad der er det værste for mig, — saa begyndte for nogle Aar siden den herværende Apotekers Søn, der efter sin Læretid paa et eller andet Sted hinsides Elben har staaet i Kondition omtrent 1 Aar, saa at sige med uvaskede Hænder at drive *praxim medicam* her paa Stedet og fortsætter dermed bestandig saavel i som udenfor Huset. Dertil kommer, at der i dette Amt ingen Noblesse findes, og Bønderne vil ikke betale Recept-Penge, da de jo desuden har nok Udgifter til Apotekeren, der sælger sine Varer dobbelt saa dyrt som andre Apotekere, hvorfor de fleste Mennesker slet ikke tør tænke paa at henvende sig til en Medicus, saa mangen syg Mand bliver liggende hjælpeløs og maa rejse alt for tidlig i Graven. Da nu paa Grund af de nævnte Omstændigheder ingen Medicus kan eksistere i denne By Haderslev, hvorfor ogsaa mange af mine Foræggere har maattet flytte herfra igen, medens andre, som har holdt trofast ud, har maattet efterlade deres Enker og faderløse Børn i en ret ussel og fattig Stand. Alligevel er det af mange Grunde en Nødvendighed, at der findes en Medicus her. Men da han uden at have Bifortjeneste ikke kan leve her alene af *prax. medic.*, der her er alt for daarlig (og dette er til Dels Apotekerens Skyld, fordi han alene har Apotekermonopolet), trænger han til et bedre Udkomme, derfor lyder til Deres kongelige Majestæt min

allerunderdanigste Bøn om at tildele mig et Privilegium, at jeg ogsaa i denne By maa bygge et nyt Apotek med samme Frihed som Apoteker Zeise, fordi det vilde være godt og nyttigt for den gode By og Amtet Haderslev, og jeg saa meget bedre kunde tjene Deres Majestæts Undersaatter. Og da jo ogsaa i Deres Majestæts By Husum findes endog 3, i Tønder 2 og endda i Bredsted (det man kalder Flækken) 2 Apoteker, og Doktor Bilhard i Slesvig selv ejer et Apotek, saa beder jeg allerunderdanigst Deres kongelige Majestæt allernaadigst at ville skænke mig ovennævnte Privilegium, at jeg kan indrette et Apotek, der maa blive til sand Gavn for Deres Majestæts elskede Undersaatter.

I ydmygt Haab om en allernaadigst Bønhørelse i dybeste Devotion

Deres kongelige Majestæt

Min allernaadigste Konges og Herres allerunderdanigste
Tjener Richardus Flohr.

M. D. et Physicus.

Haderslev d. 20. Maj 1752.

Herpaa fulgte et Afslag, ligeledes paa en Ansøgning fra Zeise om Ret til medicinsk Praksis ogsaa i Tilfælde af, at der findes Læge i Byen. I sin Ansøgning gør Zeise ogsaa opmærksom paa, at en Feltskær, *Hahn*, en Mand uden de mindste Kundskaber, skulde have ansøgt om det herværende Fysikat og maaske paa Grund af manglende Ansøgere vilde faa det; men at dette kunde blive skæbnesvangert for Byen, fordi den saa blottedes for al Udsigt til at faa en dygtig Medikus i Fremtiden, da een næppe kunde tjene til Føden, end sige to. Denne sidste Skrivelse fra Zeise er dateret den 13. December 1752. Med en Regimentsfeltskær Fiedler kom Zeise ogsaa i Strid, idet han paastod, at denne Militærlæge selv dispenserede sine Medikamenter, hvad dog ikke kunde bevises, hvorfor Klagen afvistes den 5. Februar 1754.

Samme Grund til Klage forelaa i en Strid med Regimentskirurg *Hahn*, efter at denne var blevet Fysikus; men noget Svar paa denne den 24. Marts 1753 affattede Klage foreligger ikke⁴²⁾.

⁴²⁾ Klagen blev afvist. („D. d. A. H.“, Pag. 126.)

Med Magistraten havde Zeise ligeledes flere Stridigheder. Saaledes nægtede han straks i Begyndelsen af sin Virksomhed at udrede Skatten, som det dog ved Kancelliets Skrivelse af 5. Februar 1763 blev ham befalet at betale.

En anden Proces i Anledning af Husets Dobbeltnummer (Husnummer) vandt han dog, idet Dommen den 9. September 1776 bestemte, at Dobbeltnummeret i Jordebogen skulde forandres og Huset kun opføres under eet Nummer.

Haven paa „Klosteret“ havde hidtil ligget fri og aaben. Dog tog Tyverierne i den Grad til, at Zeise saa sig nødt til i 1737 at omgive sin Have med et Plankeværk for at beskytte sin Ejendom.

Paa den Tid maa den danske⁴³⁾ Apotekerprisliste over Medikamenter have været gunstigere end den slesvig-holstenske⁴⁴⁾. Dette fremgaar af en Ansøgning fra Zeise, hvori han beder om at maatte rette sig efter dansk Tarif, da han ikke ret godt kan klare sig med de slesvig-holstenske Priser, fordi Varerne paa Grund af den lange Transport blev langt dyrere for ham end for andre Apotekere, der ikke boede saa langt mod Nord, men nærmere ved Grænsen [den sydlige]. I denne Ansøgning skildrer han tillige Byens Fattigdom og siger, at en Læge uden fiscum af Amtet ikke kunde nære sig her. Paa denne Ansøgning af 7. Oktober 1772 modtog han under 15. December 1772 et Afslag fra Kancelliet.

Allerede under 7. April 1772 havde Kancelliet bekendtgjort en Resolution om, at et Apoteks Anlæg i Christiansfeld ikke stred imod Apoteker Zeises Privilegium i Haderslev⁴⁴⁾.

Apoteket i Christiansfeld blev dog først aabnet 1780, sandsynligvis først saa sent paa Grund af Zeises Arbejde for at forhindre det. Alligevel opnaaede han ikke andet end at faa en Bestemmelse gennemført om, at Apoteket kun skulde være for Christiansfeld By, men

⁴³⁾ Collenburgs Udtryk.

⁴⁴⁾ I 1773 var de første fire Huse bygget i Christiansfeld; i de Privilegier, som Christian den Syvende gav Brødremenigheden, var ogsaa Tilladelse til at drive et Apotek.

ikke maatte sende Medikamenter ud i Omegnen. Denne Betingelse maatte falde de derværende Læger meget besværlig, da de saa sig nødt til at bestille Medikamenterne til deres Patienter fra udenbys Apoteker og selv dispensere dem, da Salget i Christiansfeld efter hin Betingelse ikke fandt Sted. Til at begynde med har man holdt dette; det viser i det mindste de Vareforsendelser, som Christiansfelds Læger har modtaget fra Apoteket i Haderslev. Senere — og sikkert længe før Indskrænkingsparagrafen i Christiansfeld Privilegiet slettedes — har Lægerne ikke mere taget dette Hensyn. Heroverfor førte saavel Zeise som hans Efterfølgere mange Klager.

Det her fortalte viser, hvorledes Zeise har været indviklet i mangan en Strid, som tidt har kostet ham mange Penge. Saaledes finder jeg en Regning fra en Advokat Lorenzen, der havde ført en Proces for ham mod Magistraten angaaende Jurisdiktionspørgsmaalet [Amt eller Købstad]. Den lyder paa 249 Rigsdaler. Men til Trods for alt dette skal Zeise have været elsket og agtet af sine Medborgere⁴⁵⁾, særlig stod han i høj Anseelse for sine medicinske Erfaringer. Han døde 7. Marts 1785, efterladende sig Enken, som var født Høffner⁴⁶⁾. Hun blev boende paa anden Sal i det gamle Hus, skønt Forretningen havde faaet en ny Ejer. Ved sin Død [4. April 1799] overlod hun den største Del af sin betydelige Formue til Byen.

Nicolaus Gottfried Sass, Søn af den herværende Ærkedegn [Archidiakonus] Christopher Sass, Zeises Søstersøn, overtog efter denne Apoteket, idet Zeise, endnu medens han levede, havde testamenteret ham det og ligeledes overgivet ham det. Sass' Privilegium udstedtes af Christian den Syvende den 4. Februar 1785.

⁴⁵⁾ Om Zeises Legat (stiftet 30. Juli 1784) se i Lautrups Bog om Haderslev Pag. 110. Paa Haderslev Raadhus hænger et Maleri af Zeise tilligemed et af hans Hustru. (Jvfr. Arnold Hansen: „Fra Haderslev“. „Farm. Tid.“ 1921, Pag. 709.) Dr. Achelis har meddelt, at Fundatsen for Zeises Legat er gaaet tabt. Regnskaber over Legatets Midler findes i Raadstuearkivet.

⁴⁶⁾ Skal være Schindler.

Sass havde været i Lære i Altona⁴⁷⁾, derefter konditioneret i København, hvor han sandsynligvis ogsaa tog sin Eksamen⁴⁸⁾. Han skal have været en kundskabsrig Mand med en aaben og ligefrem Karakter. Med sin Hustru⁴⁹⁾, en Datter af Pastor Lassen i Hejls, fik han flere Børn, som han dog alle mistede paa nær en Datter, som senere blev gift med Apoteker Rieffesthal i Ekernførde. Kort efter, at Sass havde mistet sin Hustru i hendes 40. Aar, døde ogsaa han den 16. August 1800, ramt af et Hjerteslag, medens han var paa Besøg hos sin Svoger Pastor Lassen [i Kværndrup] paa Fyn⁵⁰⁾.

Ligesom Forgængerne havde Sass ogsaa en Del Strid om, hvem Jurisdiktionen over Apoteket tilkom. Alerede, da han begyndte som Ejer, nægtede han at aflægge Apotekereden for Magistraten af Frygt for, at denne saa vilde tilrive sig Jurisdiktionen over Apoteket, skønt dette hørte til Slotsgrunden. I den Petition,

47) Efter hans Faders Død holdt Morbroderen, Apoteker C. F. Zeise, ham i Skole og satte ham i 1774 i Lære paa Svane Apoteket i K ø b e n h a v n. Efter Læretiden, der varede i 5½ Aar, blev Sass smst. som Medhjælper i et Aar til 1781; han var derefter et Aar paa Helms Apotek i Horsens og et Aar i Altona, hvorfra han tog til København for at tage sin Eksamen. („D. d. A. H.“, Pag. 127 og 128.)

48) Han blev Kandidat 1783 med Karakteren: eenstemmig Laud.

49) D. a. Pastor Jørgen Alexander Lassen og Mariane Johanne Georgia Rasmusdatter Æreboe, død den 21. Januar 1800.

50) Da han efterlod sig umyndige Børn, besluttede disses Formyndere at sætte Apoteket til Auktion, enten til Bortsalg eller Forpagtning, og da vælge det for Børnene mest fordelagtige Tilbud. Dette blev et Forpagtningstilbud, men efter Henstilling fra Autoriteterne blev Bortsalg dog valgt, hvilket stadfæstedes af Overretten paa Gottorp; Køberen var cand. pharm. C. H. P. Langheim. Bestyrer af Apoteket for Arvingerne var cand. pharm. Lorenz Henning Jacobsen, som ogsaa selv bød paa Apoteket ved Auktionen, men blev overbudt af Langheim. Han anlagde Aaret efter Løve Apoteket i Haderslev og blev senere Apoteker i Viborg paa Svane Apoteket („D. d. A. H.“, Pag. 128).

som han derfor indsender til Regeringen den 10. Febr. 1785, hvori han ansøger om at faa Lov til at aflægge sin Ed for Apotekets hidtidige Myndighed (Amtmanden), gør han særlig opmærksom paa, at der er forefalden saa mange Stridigheder mellem Magistraten og hans Onkel, Apoteker Zeise, hvem man tog Pengene ud af Lommen paa og gjorde Livet saa surt som muligt fra Magistratens Side. — Hvilket Svar han har faaet, kan jeg ikke meddele, da der intet findes i den Retning⁵¹⁾ blandt de gamle Papirer. Dog er det meget sandsynligt, at der har foreligget et Afslag, da man allerede paa den Tid var ude efter særlig begunstigede Borgeres særlige Privilegier for at bevirke alle Borgeres Ligestilling. Dette Princip har ogsaa nok været Regeringens Udgangspunkt ved Foreningen af Slotsgrunden med Byens Omraade, som skete paa Sass' Tid⁵²⁾. Slotsgrundejerne, og deriblandt Sass, opfordredes til at forelægge deres Privilegier i Magistraten til Gennemsyn og Godkendelse. De bekræftedes alle sammen i samme Form, som de hidtil havde været gyldige trods Ophævelse af Slotsgrunden og dennes Sammenlægning med Købstadens Jord.

Ogsaa med Lægerne i Christiansfeld havde Sass sine Kampe, da de tillod sig at bestille Medikamenter i Byens eget Apotek, skønt dette Apoteks Privilegium var indskrænket.

Det lykkedes aldrig Sass helt at faa disse Indgreb i sine Rettigheder forhindret, selv om Bestemmelsen paa hans Tid ikke ophævedes. Først efter Sass' Død fik Apoteket i Christiansfeld 1805 et Privilegium som alle andre Apoteker uden indskrænkende Paragraffer⁵³⁾.

⁵¹⁾ Hele denne Sag er ikke omtalt i „D. d. A. H.“; hvor Collenburg har den fra, ved jeg ikke.

⁵²⁾ Slotsgrundens Forening med Byen skete ved kgl. Regulativ af 10. December 1833, og den trykte Forordning derom findes i Apotekets Arkiv (meddelt af cand. Schæffer).

⁵³⁾ Ved Koncession af 9. December 1771 fik Brødremenigheden Tilladelse til at anlægge Byen Christiansfeld med samtidig Tilladelse til at oprette et Apotek i Byen. Apotekets Privilegier fastsattes ved kgl. Reskript af 27. Maj 1780, kgl. Be-

villing til Apoteket udstedtes 1805 for Brødremenigheden, der endnu er Indehaver af Privilegiet. Apoteket aabnedes 1785. —

Om Familien Sass se Siderne 49—56 i E. Laurup: Chronik und Monographie der Stadt Hadersleben (1844).

Apoteker Collenburgs Kronik maa vist engang i Apoteker Jensens Tid have været benyttet i Retten, for den opbevares i et Omslag, hvorpaa er skrevet: „Til Sagen: Jensen“.

